

**"THE DIARY" BY AN. TURGENEV:
THE LITERARY CHARACTER AND THE REAL POET**

The diaries of the literary character and the real poet and philosopher of the 19th century are compared in the article. They are compared with regard to genre constitutive peculiarities, the intrinsic strategy of genre and the specific nature of relations between art and life.

Keywords: poetics of the diary, "The Diary" by An. Turgenev, diary form in the novel of "A Hero of Our Time".

УДК 821.112.2-312.6.09'06

О. Ванденко, старший викладач
Меліт. держ. пед. ун-т ім. Б. Хмельницького, Мелітополь

**СПРИЙНЯТТЯ ПОСТАТІ БЕТТІНИ ФОН АРНІМ НІМЕЦЬКОМОВНИМИ
ПИСЬМЕННИКАМИ У 1960 – 80-ті рр.**

У статті аналізується художня біографія на перехресті реалії художньо-філософського дискурсу, прийнято до уваги діахронічний вектор жанру біографії митця-романтика – Беттїни фон Арнім, своєрідність переробки романтичного досвіду, глибину його освячення, органічність інтерпретації, що пов'язані з відмінністю позицій та творчих підходів сучасних німецькомовних письменників.

Ключові слова: рецепція, романтизм, художня біографія.

Творча спадщина і життєвий шлях видатної німецької письменниці к. XVIII – поч. XIX ст. Беттїни фон Арнім, авторки таких відомих творів як «Листування Гете з дитиною», «Гюндероде», неодноразово були об'єктом дослідження, приводом для найрізноманітніших інтерпретацій. Про цю жінку в історії створена багата література – романи, повісті, оповідання, біографії, есе, нариси, дискусії [1; 2; 3; 4]. Вже багато років невпинно постає своєрідної письменниці хвилює митців слова, образ її постіпно з неослабленою силою турбує нас, потребує нового наближення. Тим не менше можна вважати без вивагу усі численні спроби відобразити і витлумачити загадкове життя Беттїни фон Арнім неоднозначними, подекуди – суперечливими. Однак суперечливість її портретів викликана не стільки нестатком свідчень, що дійшли до нас, скільки їх багатством.

Завдання нашої розвідки – проаналізувати на матеріалі різножанрових текстів ступінь ідейно-естетичного засвоєння – в процесі наближення, приємницького сприйняття чи навіть полемічного відштовхування – досвіду майже особистісних контактів між письменниками XX ст. з митцем-романтиком. Обрана тема практично не досліджена у вітчизняному та частково – в німецькому літературознавстві, тому є актуальною і заслуговує пильної уваги.

© О. Ванденко, 2014

Перший сплеск інтересу до особистості Беттіни фон Арнім позначається двадцятьма роками ХХ ст. і настає з виданням її творів Вальдемаром Ельке. Поява цього видання відображала започаткування інтересу до особистості німецької письменниці к ХVІІІ – поч. ХІХ ст. Як зазначив С. Рожновський, ускладнення у вивченні творчості Беттіни виникли через розпродаж архіву Арнімів з аукціону. Чисельні документи, які з'явилися лише після 1945 року, дали змогу по-новому розглянути діяльність Беттіни [5]. Отже, серйозним поштовхом до вивчення життя і творчості письменниці стало відкриття доступу до родинного архіву Арнімів, який допоміг висвітлити білі плями з біографії Б. фон Арнім. Дійсно, обмеженість фактичного матеріалу робила особистість німецької письменниці досить мало визначеною, загадковою.

На початок 60-х рр. ХХ ст. нові деталі біографії Б. фон Арнім уже почали отримувати деяку відомість. Крім того, були видані її твори дослідником Г. Конрадом, окремим виданням вийшли її листи, підготовлені І. Мюллером. Не менш важливим було опублікування роботи В. Фордтріде, у якій містилося багато біографічних відомостей.

Протягом 70-х рр. ХХ ст. спостерігається стала послідовність у розробці кола питань щодо життя і творчості Б. фон Арнім. Розбудова цієї теми живиться імпульсами плідного звертання деяких письменників до її образу, що також дозволяє говорити про новий етап у вивченні творчості майстрині раннього романтизму. Яскравим прикладом у цьому відношенні є літературна діяльність К. Вольф – відомої сучасної німецької письменниці, що написала низку творів, у яких інтерпретується образ Беттіни фон Арнім: есе «Тінь мрії» («Schatten eines Traumes», 1978), «А прийдешнє починається вже сьогодні» («Ein Brief über Bettine», 1979) і повість «Немає місця. Ніде» («Kein Ort. Nirgends», 1979). Вони відрізняються задумом, жанровими ознаками, стильовими особливостями, а об'єднують їх саме відлуння особистості Беттіни фон Арнім. Зауважимо, що саме рецептивна естетика «визначаючи зміст твору через низку його історичних конкретизацій, не стільки вишукує помилки в попередніх інтерпретаціях, скільки досліджує сумісність різних тлумачень» [6: 182]. Як і інші письменниці, К. Вольф вирішує непросте завдання – відтворити образ живої, привабливої людини, мислителя, жінки, показати її внутрішню велич.

Есе К. Вольф «А прийдешнє починається вже сьогодні» є, в межах авторської концепції, ґрунтовним дослідженням, яке заслуговує на пильну увагу і оцінку, особливо під кутом зору специфіки сприйняття й інтерпретації постаті Б. фон Арнім. Письменниця обирає для свого твору, зведеному на міцному фактичному фундаменті, де реальний факт трансформується в процесі художнього перетворення майстрицею ХХ ст., форму листа (що відповідає назві твору у німецькому варіанті – «Ein Brief über Bettine»), адресований одній невідомій жінці, розповідаючи про долю незнайомої поки що її письменниці Беттіни фон Арнім: «Люба Д., замість очікуваного Вами листа я напишу Вам про Беттіну» [7: 383]. К. Вольф, згідно концепції вибіркової, висвітлює лише окремі факти біографії Беттіни: так, про її приватне життя письменниця повідомила одним абзацом «У 1811 році вона виходить заміж за Ахіма фон Арніма, друга її улюбленого брата Клеменса, і в його будинку в Берліні починає зовсім інше життя, майже покірливо проходячи школу самовідречення. Двадцять років подружнього життя, сім вагітностей, сім благополучних пологів, догляд і виховання сімох дітей, клопітні переїзди, грошові гурботь, всляки домашні негаразди і, не в останню чергу, стосунки з чоловіком» [7: 385]. Завдяки виокремленню побутово-повсякденного сімейного плану К. Вольф концентрує увагу в

основному на тих моментах, які пов'язані з долею Кароліни фон Гюндероде і процесом створення книги про неї, оскільки саме твір Б. фон Арнім «Гюндероде» і був приводом для листування і співбесіди авторки листа і адресата. Примітно, що К. Вольф цікавлять емоційні взаємини великих жінок і тому образ Беттіни побудований письменницею значною мірою на порівняльній характеристиці з Кароліною фон Гюндероде: «Беттіна намагається уникнути цієї пастки. Ані кохання, ані мистецтву вона не хоче віддаватися у відповідь. Кароліні володіти такою стратегією не дано» [7: 413].

Структурний центр, який організує тло повісткування, – «я» оповідачки, обрана нею відстань до описуваного. Трагуючи події минулої епохи з позиції ХХ ст.: «Та до того ж не скористаємося перевагами, які дає історична дистанція» [7: 383], вона таким чином зберігає історичну дистанцію, яка відділяє минуле від сьогодення, дозволяє висвітлити найголовніше, найтриваліше: «Це видно лише зараз, заднім числом» [7: 392] або «Як нам добре відомо...» [7: 391], тобто свідомо додає призму власних поглядів на історію. Дистанційованість може бути викликана небажанням нав'язувати свої висновки. Форма від «я» припускає, що фіксуються не події, які значимі для сюжету, а ті, які значимі для неї, і часто у тій послідовності, в якій сприймалися нею. Таким чином, у творі відчувається присутність авторки, її узагальнення, емоційно-оцінювальні думки в оповіді про Беттіну. Відступи письменниці слугують для створення контрасту, а на першому місці – особисті роздуми авторки. В есе авторське ставлення проявляється й до того, що відбувається: картина подається такою, якою вона була, але з коментарем з боку автора.

На тлі чисельних, різних, виразних характеристик авторка обґрунтовує свою позицію-узагальнення: з таких прикмет складається образ «прямо-таки монстра; і це свідчить, як мені здається, не стільки про характер Беттіни, її натуру, її особистість, скільки про потреби епохи у позаісторичній і надісторичній фігури, яка тільки і могла б внести хоч якесь бродіння в болоті пруссько-германського суспільного життя» [7: 392]. Отже, думки та погляди належать письменниці, яка, виходячи зі свого особистого уявлення про жанрову унікальність твору, вважає першорядним і гармонійним не тільки відтворювати події, але й прямим шляхом розповідати про них та коментувати їх. І у більшості випадків художній такт її не підводить: в оповідному тлі домінує особистісне перетворення людиною нової епохи духовного спадку віддалених часів, це породжує позачасовий дискурс видатних жіночих постатей всередині німецької культури: Беттіна – Кароліна – К. Вольф. На узагальненому тлі виникають глибокі судження про мужність, якого вимагає життя, про те що немає і не може бути в житті рівності, є лише абстрактна можливість рівності, про романтизм, про красу кохання та повноту сімейного життя, про щиримиле сполучення буденного та історичного моментів в житті людини.

Сучасна письменниця пропонує читачу своєрідне трактування образу Беттіни фон Арнім і в есе «Тінь мрії», хоча провідним у творі є образ Кароліни фон Гюндероде. Авторка оперує матеріалом, почерпнутим з найрізноманітніших джерел, мемуарів, листів, досліджень інших вчених. У цьому творі конспективно викладаються лише деякі факти життя Беттіни і подаються епізодично, тобто її образ є периферійним. К. Вольф інтерпретує образ Беттіни, який побудований на порівняльному аналізі з постаттю Кароліни фон Гюндероде: «Беттіна і Кароліна познайомились у Франкфурті: одна – донька Брентано, відомого і досить самостійного власника торгового дому, що на Зандгассі, інша – дев'ятнадцяти років живе на положенні пансіонерки у Кронштетті в жіночому дво-

ряньсько-евангелістському пклувальному закладі...» [8: 338]. В есе Беттіна К. Вольф є мужньою, вона виділяється серед тогочасного суспільства і вирізняється винятковою строгістю розуму, вільно висловлює свої думки і не боїться осуду з боку оточуючих, «вона була прекрасною протилежністю дріб'язковому, прилизаному, завсіднику віталеві, що нечутно ступає; у ній була гордість, любов до волі, рішучість помислів і надій; у ній втілювалась сама утопія» [8: 361]. На відміну від Кароліни, наголошує письменниця, Беттіні вдалося подолати умовності тогочасного світу. Тобто авторка спрямовує свій погляд на особливий характер героїні. «наполегливішої шукачки, що блукає» [8: 357], життя якої не вкладається в суворі рамки.

Письменниця ніби шукає в образах цих жінок, що знаходяться за межами суспільства з різних причин, в їх діяльності, прагненнях пояснення своєї естетичної (творчої) позиції. Епоха по-різному впливала на долю цих жінок. Найбільше авторці імпонує постань Беттіни фон Арнім, яка вільно діє, відверто проголошує свою політичну позицію, незважає на умовності світу. К. Вольф обґрунтовує поведінку Беттіни обставинами, темпераментом і характером.

У повісті К. Вольф «Немає місця. Ніде» трактується доля Г. фон Клейста. Незважаючи на те, що образ Б. фон Арнім, так само як і у попередньому творі, не є головним, все ж таки письменниця відводить їй особливу роль, вона підкреслює простоту та природність Беттіни. К. Вольф створює і подає образ жінки-«дитини» – «дитина зухвала і норавлива» [9: 261], «непосида і пустунка» [9: 275], «всюдишуца улюблениця» [9: 308] – яка все знає, і всюди повинна встигнути. Хоч постань Б. фон Арнім подається епізодично, але навіть з цих стислих характеристик створюється образ неординарної, волелюбної особистості. У К. Вольф вона завжди вірить в надію на зміни і продовжує боротися. Беттіна демонструється письменницею читачу як жінка, що ніколи не здавалася.

Норгард Колхаген у біографічному нарисі «Беттіна фон Арнім» розглядає образ Беттіни як одержимої свободою, життям жінки, яка привертала до себе постійну увагу («ist eine Frau geworden, die im öffentlichen Blickfeld steht»), людини, яка в останні десятиліття свого життя боролася майже проти будь-якої форми пригноблення особистості. На відміну від інших письменників, автор звертає увагу читача на те, що проти пригноблення жінок вона не виступала, а протестувала тільки тоді, якщо це стосувалося лише її.

Письменник не просто подає конкретні факти з життя Беттіни фон Арнім, а створює тип жінки-письменниці-політичної діячки: його Беттіна бере активну участь у політичному житті своєї країни, веде боротьбу з несправедливістю. Н. Колхаген проявляє особливий інтерес і до творчості письменниці, її духовного життя. Саме після смерті чоловіка, підкреслює автор, Беттіна отримала можливість реалізувати себе як творча особистість (нагадаємо, що такої ж концепції дотримується І. Древіц). Починається новий етап життя письменниці, який Н. Колхаген називає «роками змін» («Wechseljahre»). Автор зупиняється на аналізі її першої книги «Листування Гете з дитиною», яка викликала неоднозначні оцінки у сучасників. Н. Колхаген переконаний, що усі її тексти, зокрема «Гюндероде» і дві «Королівські книги», випромінюються: Беттіна фон Арнім жила і писала з посмішкою («Alle ihre Texte, und gerade auch die Briefromane, strahlen das aus: Bettine von Arnim lebte und schrieb mit "lachendem Mut"») [10]. Отже, сучасним письменником створений образ жінки віддаленої доби політично активної, невтомної, впевненої в собі і надзвичайно талановитої.

Примітно, що не тільки німецькі письменники зверталися до постаті Беттіни фон Арнім. Відомий сучасний франкомовний письменник М. Кундера у романі «Безсмертя» (1988) вводить образ видатної письменниці у твір. Своєрідність роману визначає концептуальний вибір і поєднання фактів з життя Б. фон Арнім М. Кундерою, їх оцінка ним. Сюжет твору в основному пов'язаний з образом однієї жінки на ім'я Аньєс, «яка на початку роману показується старою жінкою. Один її жест, дуже жіночий та привабливий, на думку Кундери, є претензією на безсмертя» [11]. Концепт «безсмертя», який є визначальним і настановчим, тлумачиться письменником на прикладі стосунків між Б. фон Арнім та Й.В. Гете, історія про які розкривається паралельно з оповіддю про Аньєс. За задумом письменника саме жест людини претендує на безсмертя.

У критичній розвідці про роман М. Кундери зазначено, що Беттіна фон Арнім тільки завдяки стосункам з Гете стала відомою і тому її популярність збереглася до наших часів. Автор статті вважає, що у своєму листуванні з Гете вона багато що змінила, подала так, як їй це було вигідно: «вона переписала оригінальні листи, створюючи з себе та поета двох закоханих» [12] і лише таким чином забезпечила собі «безсмертя». Подібне твердження висловлено і в іншому дослідженні, де зазначено, що М. Кундера у романі «Безсмертя» створив образ Беттіни фон Арнім як жінки, «яка безуспішно намагається добитися слави і визнання через наближення до видатних фігур свого часу» [13]. На нашу думку це є цілком невинуватим. Говорячи про безсмертя, М. Кундера мав на увазі саме «пам'ять про людину в думках тих, з ким він особисто не був знайомий» [11: 58], тобто пам'ять нащадків про людину.

Зображуючи Беттіну, М. Кундера підкреслює, що вона майже завжди відчувала себе дитиною і «це почуття таємно оберігало її, ніби дитинство було її щитом» [11: 68]. На його думку, вона одягла маску дитини, грала в дитину і зайняла таку позицію, яка була їй дуже вигідна, тому що «дитина може дозволити собі що забажає, оскільки вона невинна і недосвідчена; їй необов'язково дотримуватися правил пристойності, адже вона ще не вступила у світ, де панує форма; вона має право проявляти свої почуття без урахування того, зручно це чи ні» [11: 69]. Оточуючі сприймали її такою і «захоплювалися її спонтанною безпосередністю» [11: 70]. Разом з тим автор наголошує, що не всі схвалювали поведінку Беттіни і деякі вважали, що вона «навіжена» [11: 69] і «невихована» [11: 70].

У сприйнятті М. Кундери Б. фон Арнім постає як «мужня, вперта Беттіна: фея історії, жриця історії» [11: 185]. Для неї історія багато що значила. Вона, на думку автора, «присутня у тривалому відрізку європейської історії, який простягається з вісімнадцятого століття аж до середини нашого» [11: 185]. Письменник зазначає, що Беттіна безпосередньо брала участь у житті своєї країни, втручалася в історію, намагалася допомогти багатьом людям, але при цьому дуже мало уваги приділяла своїй родині. У Кундери вона веде боротьбу за безсмертя. Саме у цьому і полягала новизна бачення постаті Беттіни під таким кутом зору. Письменник ХХ ст. згадує про манеру поведінки Беттіни (яку дізнався з інших свідочств): її звичку прикладати руки до грудей, потім швидко виставляти їх уперед. На думку автора, цей жест, що «претендує на безсмертя» [11: 188], означає «запропонувати себе світу, принести себе в жертву» [11: 187]. Беттіна і хотіла зробити «щось», щоб про неї пам'ятали. Таким чином, М. Кундера створив образ Беттіни, що залишилася в історії, в пам'яті нащадків не тільки завдяки наближенням до видатних людей своєї епохи, а й власним творам, проявивши свій дар, подарований Богом.

Отже, кожен з письменників створив свою неповторну концептуальну версію по-статі митця доби романтизму – Беттини фон Арнім, реконструюючи час і творчу реакцію письменниці на події того часу, послідовно вибудовуючи картину літературних смаків Беттини фон Арнім і того, чому вона віддавала перевагу. Виявлення і зіставлення розрізнення документів, відновлення цих зв'язків у кожному з творів допомагає наблизитися сучасним письменникам, можливо, до якогось іншого виміру нашого минулого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Baumgart H. Bettine Brentano und Achim von Arnim. Lehrjahre einer Liebe / Hildegard Baumgart. – Berlin : Berlin Verlag, 1999. – 493 S.
2. Bunzel W. Autorin ohne Werk, Publizistin undercover, Dokumentaristin avant la lettre [Die elektronische Ressource] / Wolfgang Bunzel. – Das Regime des Zuganges: // <http://www.forschung-frankfurt.uni-frankfurt.de/36050582/02Bunzel.pdf>
3. Dolt C. Bettina Brentano von Arnim: eine Wegbereiterin des Feminismus? [Die elektronische Ressource] / Catherine Dolt. – Das Regime des Zuganges: <http://cle.ens-lyon.fr/allemand/bettina-brentano-von-arnim-eine-wegbereiterin-des-feminismus--124113.kjsp>
4. Hilmes C. «Lieber Wiederhall» Bettine von Arnim: Die Günderode – Eine dialogische Autobiographie [Die elektronische Ressource] / Carola Hilmes. – Das Regime des Zuganges: http://www.goethezeitportal.de/fileadmin/PDF/db/wiss/arnim/hilmes_arnim_guenderode.pdf
5. Рожновский С. Осенняя гением Гёте / С. Рожновский // Древиц И. Беттина фон Арнім / предисл. С. Рожновского. – М. : Радуга, 1991. – С. 5 – 15.
6. Яусс Г.Р. Рецептивна естетика і літературна комунікація / Ганс Роберт Яусс // Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи. Антологія / за заг. ред. Д. Наливайка. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2009. – С. 179 – 194.
7. Вольф К. А грядущее начинается уже сегодня / Криста Вольф // Встреча. Повести и эссе: сборник. – М. : Радуга, 1983. – С. 383 – 415.
8. Вольф К. Тень мечты / Криста Вольф // Встреча. Повести и эссе: сборник. – М. : Радуга, 1983. – С. 33 – 381.
9. Вольф К. Нет места. Нигде / Криста Вольф // Встреча. Повести и эссе: сборник. – М. : Радуга, 1983. – С. 257 – 329.
10. Kohlhausen N. Bettina von Arnim [Die elektronische Ressource] / Norgard Kohlhausen. – Das Regime des Zuganges: <http://www.jiii.de/dichterinnen/Arnim/>
11. Кундера М. Бессмертие : [роман] / Милан Кундера / пер. с чеш. Н. Шульгиной. – СПб. : Азбука, 2001. – 416 с.
12. Памятные даты 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.libfl.ru/about/dept/bibliography/writers/2010/write10_4.php
13. Український Центр - Освітньо-Інформаційний Портал Для Українців - Бібліотека, Галерея, Форум [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrcenter.com>

Стаття надійшла до редакції 10.10.14

О. Ванденко, старший преподаватель
Мелит. гос. пед. ун-т им. Б. Хмельницкого, Мелитополь

ВОСПРИЯТИЕ ЛИЧНОСТИ БЕТТИНЫ

ФОН АРНИМ НЕМЕЦКОЯЗЫЧНЫМИ ПИСАТЕЛЯМИ В 1960 – 80-е г.

В статье анализируется художественная биография на пересечении реалий художественно-философского дискурса, принято во внимание диахронический вектор жанра биографии художника-романтика – Беттины фон Арним, своеобразие переработки романтического опыта, глубину его постижения, органичность интерпретаций, связанных с различием позиций и творческих подходов современных немецкоязычных писателей.

Ключевые слова: рецензия, романтизм, художественная биография.

O. Vandenko, senior teacher

Melitopol State Pedagogical University named after Bohdan Khmelnytskyi, Melitopol

PERCEPTION OF BETTINA FON ARNIM

BY GERMAN-SPEAKING WRITERS IN 1960-80s.

Artistic biography on the crossing of artistic and philosophical discourse realities is analyzed in the article. The author takes into consideration the following aspects: diachronic vector of biography genre of writer-romanticist Bettina fon Arnim; original processing of Arnim's romantic experience; wholeness of interpretation. All of these aspects are connected with the differences in opinions and creative approaches of German-speaking writers.

Key words: reception, Romanticism, artistic biography.

УДК 811:801.66

Л. Мовчун, кандидат філологічних наук
Інститут української мови НАНУ, Київ

ВИТОКИ ТЕОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РИМИ

У ФІЛОЛОГІЧНИХ ПРАЦЯХ КІНЦЯ ХVI – У ХVIII СТ.

Комплексне дослідження в галузі римології передбачає узагальнення теорії української рими на різних етапах її розвитку. Теоретичне обґрунтування рими розпочинається за умов, коли кінцеві співзвуччя стають обов'язковими елементами поетичної мови, а філологічна думка досягає такого рівня, який уможливорює осмислення і кодифікацію рими. Діапазон уваги до рими в курсах поезики був різним і залежав від того, чи описували автори польський і український (слов'янський) вірш. Давні українські поетики висвітлювали силабічну систему версифікації і канонізували риму, точно вказуючи небажані звукоспадучення. Окрім наукового обґрунтування кінцевої рими, практичні частини поетик подавали широкий спектр курйозних рим.

Ключові слова: рима, римологія, поезики, силабічна система версифікації.

© Л. Мовчун, 2014